

Sažeto, Hrvati su iskazali ozbiljne financijske probleme u sastavljanju kraja s krajem, vrlo su pesimistični u pogledu svoje buduće financijske situacije i imaju vrlo nisku razinu povjerenja u nacionalnu vladu i Europsku uniju.

Eurofoundovo e-istraživanje, provedeno u travnju i srpnju 2020., omogućava stjecanje točnog i informativnog uvida u ozbiljne nepovoljne posljedice COVID-19 na uvjete života i rada ljudi širom EU-27. Kumulativni socijalni i ekonomski učinci COVID-19 vrlo su neugodni za građane diljem Europe, osobito za žene i mlade. Međutim, posljedice ove krize mogle bi se umanjiti ambicioznim, ciljanim i kooperativnim politikama koje uzimaju u obzir odgovarajuće ekonomske i zdravstvene prioritete i koje bi trebale biti temelj oporavka i budućeg europskog gospodarskog i socijalnog razvoja.

Predrag Bejaković

Institut za javne financije

doi: 10.3935/rsp.v28i1.1769

DEATHS OF DESPAIR AND THE FUTURE OF CAPITALISM

Anne Case i Angus Deaton

Princeton University Press,
Princeton, 2020., 325 str.

Usprkos razvijenosti i bogatstvu, kao i velikim izdvajanjima za zdravstvenu zaštitu, SAD je gotovo jedina postindustrijska država koja bilježi smanjivanje očekivanog trajanja života, dok se povećao broj Amerikanaca

koji pate od kroničnih bolesti. Takvo je stanje motiviralo bračni par Anne Case i Angus Deaton da pokušaju spoznati uzroke te pojave. Svoje spoznaje izložili su u knjizi *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*¹, koju je objavio Princeton University Press iz Princetona. Služeći se vitalnom statistikom i razmjerno jednostavnim izračunima, Case i Deaton proučili su tko prerano umire i zaključili kako je riječ o brojnim bijelcima koji nemaju završeno četverogodišnje visoko obrazovanje. Ta je skupina posebno sklona samoubojstvu te ovisnosti o alkoholu i drogama. Sve veći jaz između osoba s i bez fakultetske diplome ne očituje se samo u osjetno kraćem trajanju života slabije obrazovanih, nego i u lošijoj kvaliteti njihovog života te njihovom mnogo češćem poboljavanju i narušavanju zdravlja. Uslijed njihovih ozbiljnih tjelesnih i mentalnih problema, smanjuje se njihova radna sposobnost i mogućnost za socijalnu uključenost. Tako se snižava razina njihovih dohodaka i narušava stabilnost obitelji. Slabije obrazovani su obeshrabreni i obezvrijeđeni, sami se smatraju gubitnicima i mogu osjećati kako je sustav organiziran tako da bi se njime okoristile samo osobe sa završenim fakultetom.

Amerikanci koji nisu diplomirali mnogo su rjeđe u braku ili stalnoj vezi, a udio djece rođene izvan braka stalno raste. Mnogi takvi sredovječni muškarci ne poznaju vlastitu djecu. Rastali su se od žene s kojom su nekada živjeli, a djeca iz te veze sada žive s muškarcem koji im nije otac. Sve navedeno slabi obiteljske i rodbinske veze, stvara osjećaj usamljenosti i isključenosti. Mnoge takve osobe posve su se povukle iz aktivnosti i traženja zaposlenja, a ako i rade, onda je to često preko agencija za privremeno i povremeno zapošljavanje, pa ne postoji dugoročnu predanost poslodavcu. Case i Deaton zgodno navode kako se podugovo-

¹ Vrlo lijepi osvrt na tu knjigu pripremio je Atul Gawande u časopisu *The New Yorker* u izdanju od 23. ožujka 2020. Tekst je u tiskanoj i u audio verziji dostupan na mrežnoj stranici: <https://www.newyorker.com/magazine/2020/03/23/why-americans-are-dying-from-despair>.

rene radnike (kod nas poznatije pod nazivom *outsourcing*) u zdravstvu, u pripremi i usluživanju hrane, na uslugama čišćenja i poslovima zaštitara obično ne zove na božićne i novogodišnje zabave, niti na druga druženja koje organizira tvrtka. Rad, uključenost i osjećaj pripadnosti su obilježja i preduvjeti zdravog i ispunjenog života.

Nadalje, u životima mnogih takvih građana nestali su podrška i sigurnost koju je pružala pripadnost religijskoj ustanovi čime se osiguravao osjećaj uključenosti. Mnoge od takvih osoba prije su bile članovi sindikata, koji im je pomagao u očuvanju razine plaće i bio od velike koristi radnicima da imaju određeni nadzor nad svojim radnim mjestom i radnim uvjetima. U mnogim gradovima sindikalne dvorane bile su središte društvenog života. Promijenjeni uvjeti rada, nestanak proizvodnih zanimanja i/ili odlazak takvih poslova u Kinu i Indiju, sve veći broj privremenih i povremenih poslova u sektoru usluga doveli su i do slabljenja sindikata i nezainteresiranosti radnika za članstvo u njima. To je posebno pogodilo slabije obrazovane bijelce koji su u prošlosti gotovo bili *aristokracija* proizvodnih radnika (plavih ovratnika).

Dok se u posljednjih 30-ak godina kod bijelaca koji su diplomirali na fakultetima gotovo i nije povećala stopa smrtnosti zbog samoubojstva, ovisnosti o alkoholu i drogama, ona se istodobno utrostručila kod onih koji nemaju završen fakultet, s time da je taj trend sve naglašeniji kod svake nove generacije. Autori to nazivaju »smrt iz očaj« (odatle i naziv knjige *Deaths of despair*), jer takvi ljudi više ne vide bilo kakvu perspektivu i izlazak iz začaranog kruga sve lošijih uvjeta rada, male plaće i nemogućnosti profesionalnog napredovanja. Iako se navedeni trend uočava i kod žena, čini se kako sve navedeno posebno pogađa bijele muškarce ne-latino podrijetla. Dok je krajem prošlog stoljeća afro-američko stanovništvo u uvjetima recesije prvo ostajalo bez posla zbog svoje razmjerno slabije obrazovne i

kvalifikacijske strukture, ali i dugogodišnjih oblika rasne diskriminacije, danas prvi na ulici ostaju donedavno povlašteni bijelci koji nemaju završen fakultet.

Naravno, uvijek postoje kritičari koji tvrde kako su takve osobe u najvećoj mjeri same krive za svoj nezavidan položaj, jer su nezainteresirane za obrazovanje, rad i uključenost u društvo. Case i Deaton ne dijele takvo mišljenje nego vjeruju kako su razlozi mnogo dublji i strukturne prirode: to je ponajviše uzrokovano gubitkom statusa, posvemašnjom besperspektivnošću, znatnim smanjivanjem prihoda i nesigurnošću posla, pa slijedom toga, narušenim obiteljskim prilikama i socijalnom isključenošću, koji povratno ugrožavaju zdravlje takvih osoba. Za ljude koji se ubijaju, opijaju ili drogiraju život više nije smislen, pa im se čini kako ga je bolje okončati. Uzroka takvom stanju je naravno više, liječnici prečesto propisuju opioidne analgetike kao lijekove protiv bolova i/ili za smirenje, što lako stvara ovisnost, a ne događa se u drugim razvijenim zemljama. Nadalje, mnogi građani u SAD-u nemaju zdravstveno osiguranje pa moraju odlaziti na posao i kada su bolesni, te na taj način ne mogu spriječiti daljnji razvoj bolesti. Ujedno, farmaceutska industrija kao i pružatelji medicinskih usluga u uvjetima kada se država ne želi miješati u reguliranje zdravstvene zaštite podiže enormno cijene svojih proizvoda i usluga, a ustvari ne postoji prava konkurencija na tržištu koja bi mogla pomoći poboljšanju kvalitete usluga i snižavanju cijena.

Iako Case i Deaton hvale kapitalizam i sve blagodati koje on omogućava, posve su svjesni ozbiljnosti stanja i potrebe za radikalnim promjenama. To prije svega znači uvođenje boljeg zdravstvenog osiguranja za cjelokupnu populaciju, snažniju i učinkovitiju kontrolu nad kvalitetom i cijenom lijekova i medicinskih usluga, posebice pretjeranim izdavanjem recepata za opioidne analgetike. Nadalje, potrebno je sustavno pomoći osobama koje su se našle u zača-

ranom krugu gubitka perspektive, poticati njihovu socijalizaciju ponajviše njihovim vraćanjem na tržište rada te smanjiti siromaštvo i dohodovne nejednakosti.

Gotovo je nemoguće preusmjeriti kotač gospodarskog razvoja ponajviše ostvaren zahvaljujući uvođenju robotizacije i automatizacije, ali odgovarajućim mjerama pomoći, dobro ciljanim socijalnim transferima i poticanjem na stjecanje novih znanja, ipak se znatno može olakšati položaj najviše pogođenih. Globalizacija, robotizacija i automatizacija nisu otišle predaleko niti prebrzo, ako su političari i donositelji odluka pametni i snalažljivi u oblikovanju i primjeni mjera koje će učinkovito pomoći osobama s razmjerno nižim obrazovanjem. Potrebno je što prije, ponajviše razvojem socijalne sigurnosne mreže, aktivno raditi na sprječavanju smrti iz očaja, koja je zasad prije svega prisutna u SAD-u, ali se bez odgovarajućih mjera lako može preliti i u druge razvijene i manje razvijene zemlje.

Predrag Bejaković

Institut za javne financije

doi: 10.3935/rsp.v28i1.1779

INNOVATION AND CREATIVITY IN SMEs: CHALLENGES, EVOLUTIONS AND PROSPECTS

Claudine Gay, Bérange L. Szostak

London: ISTE Ltd; John Wiley & Sons, Inc., 2019., 230 str.

Knjiga redovnih profesora ekonomije s francuskih sveučilišta, Claudine Gay sa Sveučilišta Lumière Lyon 2 i Bérange L. Szostak sa Sveučilišta Lorraine – Sveučići-

lišta u Strasbourg, »Innovation and Creativity in SMEs: Challenges, Evolutions and Prospects« predstavlja konceptualni okvir razmišljanja o važnosti inovacija i kreativnosti za format malih i srednjih poduzeća (MSP). Predmetna knjiga renomiranih britanskih izdavačkih kuća ISTE Ltd i John Wiley & Sons, Inc. napisana na 230 stranica i organizirana kroz četiri ključna poglavlja govori o utjecaju i čimbenicima vanjskog okruženja koji utječu na mala i srednja poduzeća koja moraju birati između determinizma i strateških inovacija, o poticanju inovativnih sposobnosti tih tvrtki u svijetu koji se mijenja te o deficitu u inovativnosti i kreativnosti s kojima se najčešće susreću i o inovacijama i društvenim konstrukcijama novih ideja unutar tih tvrtki. Važnost knjige ogleda se u apostrofiranoj činjenici da mala i srednja poduzeća moraju biti kreativna i inovativna kako bi opstala na svom tržištu i razlikovala se od konkurencije, odnosno u značaju ovih poduzeća za uspjeh nacionalnih i svjetske privrede, glede njihovog utjecaja na rast, teritorijalni razvoj, održivi razvoj i borbu protiv nezaposlenosti.

Knjiga nudi okvir zasnovan na akademskim istraživanjima ekonomije platforme, ekonomije dijeljenja ili kolaborativne ekonomije i kreativnosti organizacija. Ukazuje na veze između inovacija i kreativnosti u poduzetništvu te ekonomskih i socijalnih promjena u društvu i gospodarstvu. Knjiga kreće od premise da mala i srednja poduzeća radi opstanka na tržištu i diferenciranju u odnosu na konkurente moraju biti kreativna i inovativna, ali da, iako svjesni ove neophodnosti, čelnici i zaposlenici ovih poduzeća imaju svoje dileme, a određene karakteristike poduzeća, odnosno njihova jedinstvena organizacijska dinamika također nameće ograničenja njihovim strateškim izborima. Namjera autora vidljiva iz iznesenih stavova je poštovanje strateškog odnosa malog i srednjeg poduzetništva prema elementima koji djeluju iz okoliša i odražavaju ekonomske, tehnološke i socijal-